

БИТВА І ВІЙНА ЗАГАЛОМ

Розділ 1

СУТИЧКИ

МІЖ ОКРЕМИМИ ЛЮДЬМИ

Найдавніший прояв сутички між людьми — це бійка на кулачки. Людина схоплювалася на кулаки, щоб завдати ударів по тілу супротивника, спричинюючи больові відчуття, а особливо — знижуючи його здатність завдати ударів у відповідь. Щоразу бійка була підпорядкована якійсь меті: наступу чи обороні. Отже, людина мала намір або досягти власної мети, або ж завадити супротивникові домогтись своєї. Викликати на кулаки актуально й у наші дні і не лише серед диких племен, а й у найцивілізованіших спільнотах; бійка на кулачки є прототипом найскладніших та наймасштабніших воєн, які колись вели навіть найцивілізованіші й багатолюдні народи.

На тлі воєн між двома народами, кулачний бій між двома людьми виглядає дуже простим. Але він не здаватиметься таким, якщо розглянути його елементи. На перший погляд, такий бій видається простим, бо ми не враховуємо ту складну діяльність, яка відбувається всередині кожного суперника. Якби було відомо про все, що відбувається всередині кожного з них, то стало б зрозуміло, що в жодній армії і на жодному флоті ніколи не було такої досконалої адаптації засобів для досягнення мети, такої досконалої координації різних частин єдиного цілого, такої здатно-

сті зосередити їх на одному об'єкті, такої швидкої подачі підкріплення у міця, які цього потребують, такої чудової системи рекогносцирування та абсолютної здатності пересуватися як цілісність у бажаному напрямку до зазначеного місця.

Якщо дві невідготовлені людини б'ються навкулачки, ми не спостерігаємо такої швидкості атаки та захисту, як у бійці двох професіоналів. Утім навіть у першому випадку або навіть, коли б'ються два маленькі хлопчики, бачимо таке дивне тілесне вміння битися, яке наводить на думку, що спочатку задум Всевишнього полягав у тому, щоб призначити тіло людини для бійки. Такий погляд був би екстремальним, і разом з тим можна зауважити, що в жодній іншій діяльності людині не потрібно виявляти свої можливості настільки енергійно, їй не треба використовувати такий широкий спектр зусиль; людські сили — фізичні, розумові та моральні — не зазнають такого важкого випробування. Жодна інша активність людини не забирає в неї стільки сил. І все це не повинно нас дивувати: чому має викликати подив те, що найбільші зусилля людина спрямовує на порятунок власного життя? Життя кожної людини, яка б'ється, залежить від результату багатьох поединків; а в інших випадках, коли від двоюбою воно не залежало, було щось інше, що змушувало людину так ризикувати.

Якщо спостерігати за двома навіть спеціально не підготовленими людьми, коли вони б'ються, можна побачити, що кожен з них уважно стежить за суперником, і насамперед шукає можливість завдати удару, а також відстежує удар, який треба відбити. Час від часу ситуація змінюється, і ми бачимо, що принаймні один із учасників поединку більше схильний захищатися, ніж атакувати. Якщо помічаємо, що одна людина більше налаштована завдати ударів, а інша — їх парировати, то розуміємо, що один наступає, а інший обороняється. Зрозуміло й те, що, якщо не буде очевидної диспропорції в силі чи вмінні, людина, яка діятиме наступально, імовірно, стане переможцем.

Але очевидним є і те, що вона не обов'язково перемаже. Той, хто зайняв оборонну позицію, можливо, лише вичікує нагоди, щоб завдати ефективного удару. А людина, яка веде наступальні

дії, можливо, використовує свої сили і тимчасові досягнення, мало керуючись розумом, і через те може знесилитися, неправильно спрямувавши свої зусилля. Зазвичай, людина, яка обороняється, може врешті побачити шанс пробити захист суперника та завдати вирішального удару. Ми розуміємо все це, тому що з дитинства нам знайомий такий спосіб битися, а знання його основних принципів настільки успадковане нами, що вже майже інстинктивне.

Також очевидно: якщо той, хто захищається, не перейде в якийсь момент у наступ, він, напевно, зазнає поразки. Жодна битва в історії людства — незалежно від того, наскільки оборонною вона була, — ніколи не закінчувалася перемогою без тих чи інших наступальних дій та завдання різючого удару. Розглядаючи простий випадок кулачного бою за участю двох людей, не можна уявити собі, що один із них стане переможцем, не завдавши удару, або не зробивши успішного захоплення чи кидка на землю, або не травмувавши противника. Далі ми покажемо, що це фундаментальні принципи, що складають основу всіх воєн; і якщо забувати про них, то виникає багато оманливих уявлень про сутність війни й мету стратегії.

Поки два супротивники спостерігають один за одним в очікуванні можливості завдати удару й парировати удар суперника, усередині кожного з них відбуваються приховані процеси. Ми не бачимо цю систему незалежних і водночас залежних елементів, завдяки яким органи людського тіла діють самостійно і водночас спільно, підкоряючись волі, що спрямовує їх усіх до спільної мети. Мозок отримує сигнал від розвідувального органу, ока, про швидкі рухи противника, не тільки про його тіло, як єдине ціле, але і про його руки, ноги й очі, тобто мозок відзначає напрям і швидкість руху тіла ворога, його підтримувальних і розвідувальних органів. Усвідомивши все це, мозок по нервах відправляє накази до м'язів, негайно розташовуючи своє власне тіло, підтримувальні та розвідувальні органи так, щоб або парировати удар, або відступити, або перейти в наступ, або влучно вдарити.

Кожен учасник кулачного бою за допомогою того самого розвідувального органу вишукує момент, коли відкриється тулуб

противника, щоб вдарити по ньому, а також чекає нагоди влучити у його слабе місце. Кожен учасник розуміє, що найдієвіший удар той, якого завдано з усією силою рукою в обличчя, але такий удар пов'язаний із ризиком, тому що відкриває для удару власне обличчя; і тому учасники кулачного бою завдають один одному багато відносно легких ударів, не відкриваючись і сподіваючись поступово вимотати сили опонента настільки, щоб у потрібний момент таки вдарити на повну силу без жодного ризику.

Це, зрозуміло, передбачає, що обидва учасники кулачного бою приблизно рівні за силою. Якщо це не так, то один з них може отримати можливість завдати серії потужних ударів без жодного ризику для себе та швидко закінчити поєдинок. Однак якщо є нерівність сил, то це не цікаво людині, яка вивчає мистецтво ведення бою, бо марно вивчати можливості цього мистецтва на прикладах, коли велика нерівність у фізичній силі не дає стратегії шансу виявити себе.

Якщо кулачний бій двох непідготовлених людей чудово демонструє здібності тіла людини, то лише у двобої добре тренуваних бійців вони виявляться досконалыми. А якщо глядач подумає про те, як мало людей мають високу бійцівську підготовку, побачить чудову фізичну силу, швидкість мислення, взаємодії між нервами та м'язами і усвідомить, скільки для цього потрібно тренувань, він повинен зрозуміти, що, хоча все це і може здатися йому жорстоким і аморальним, здатним знизити високу культуру суспільства, ці здібності все ж таки розвиваються більше, ніж якісь інші можливості людського тіла. У навченого піаніста бачимо чудове узгодження між діями очей та пальців. Воно таке саме, як між оком і кулаками бійця, але не більше. Піаніст знімає з клавіш прекрасні акорди та їх послідовності, дарує задоволення слухачам, а боець завдає ударів, що спричиняють фізичний біль і травмують суперника. Проте навряд чи можна заперечувати, що з погляду механіки людського тіла піаніст або навіть акробат на нижчому рівні порівняно з бійцем. Те, що боець присвячує свої воістину дивовижні здібності меті, яка може бути поганою чи навіть огидною, не применшує того факту, що фізичну активність людського організму він доводить до високого рівня.

Причина, через яку боець здатний досягти так багато, або причина, через яку будь-яка людина може ходити, або говорити, або щось робити, у тому, що тіло людини — організм, тобто структура, що складається з частин і незалежних та водночас взаємозалежних одна від одної, які можна змусити діяти разом з певною метою. Те, що зазвичай називають машиною, лише подоба організму, створеного Всевишнім. У машині — наприклад, у друкарському верстаті — є безліч деталей, кожна з яких працює, на перший погляд, незалежно від інших; проте всі вони працюють разом для того, щоб надрукувати газету. Коли дивишся як працює друкарський верстат або якась інша велика машина, схилиєш голову перед генієм винахідника та вмінням механіків, які втілили задум у сталі та міді. Але будь-яка машина, коли винайдена людиною, є ні чим іншим, як наслідуванням механізму людського тіла. Бо нам усім відомо, людина — найдосконаліша машина, винайдена Всевишнім.

Існують три основні елементи, які визначають ефективність кулачного бійця, і саме ці елементи формують дієвість армії чи флоту, — сила, майстерність та хоробрість. Ці якості притаманні людині від початку, але їх можна розвинути до разючого рівня.

Сила є двох видів — оборонна та наступальна, і виявляється вона у здатності зазнавати фізичних травм і завдавати їх. Розмір скелета людини приблизно є показником його сили; на це вказує і розмір флоту чи армії. Однак цей чинник приблизний: багато великих чоловіків не мають ані оборонної, ані наступальної сили, те саме справедливо і щодо армії чи флоту. Фізична сила людини залежить не тільки від її габаритів, а й від того, як з'єднані різні елементи її тіла, від сили окремих м'язів і від того, наскільки ефективно вони поєднані. Якщо у бійця слабкі ноги чи серце, то навіть з надзвичайно сильними руками він не буде сильним бійцем. Аналогічно, якщо у великої армії чи флоту слабкі бійці, або погано озброєні, або загалом є слабкі ланки, такі армію чи флот неможливо назвати сильними. Грубо кажучи, сила людини, армії або флоту — це сила їхньої найслабшої частини, тому що в серйозній битві слабку ланку обов'язково помітять і рішуче атакують з метою прориву. Тим самим знищують цілісність усієї структури.

Уміння людини битися навкулачки притаманне їй або від природи, або може бути набутим; це саме стосується і флоту чи армії. Якщо людина схоплює все на льоту, вона швидко помічає кожен рух свого суперника; якщо людина — тугодум, вона може не помітити руху суперника так швидко, щоб встигнути вжити ефективних контрзаходів. Аналогічно, коли розвідувальні підрозділи флоту або армії діють неефективно, флот або армія можуть бути уражені швидше, ніж встигнуть вжити належних заходів до оборони. І навіть якщо людина доволі кмітлива, може виявитися так, що координація між її мозком та м'язами недостатньо швидка. Тож, якщо навіть вона вчасно помітить загрозу з боку супротивника, її м'язи відреагують надто повільно. Це більше притаманне чоловікам важким, аніж легким, тому що більшу масу тіла треба змусити рухатись. Але, зазвичай, та людина, яка швидко розуміє, швидко і діє. Так само щодо флоту чи армії: збір інформації про ворога може бути результативним, але засоби доставки інформації до основних сил і прийняття дієвих контрзаходів можуть бути неефективними, особливо якщо флот чи армія дуже великі. Щоправда, та ж далекоглядність, яка забезпечує належні засоби збору інформації, зазвичай пропонує і вдалі дії щодо неї.

Майстерність можна розвинути більше, ніж фізичну силу бійця; хоча, звісно, сила теж тренується неабияк. Уміння вдосконалюють через тренування; важливо те, що такі вміння здобуваються в основному в реальних змаганнях із противником. Употужнення однієї лише сили можна домогтися простими фізичними вправами; але око в такий спосіб не можна натренувати так, щоб воно швидко помічало рухи опонента, як і не можна натренувати руку парирувати удар або завдавати його у відповідь. Це саме стосується і флотів, і армій — просто силу (тобто здатність протистояти ударам і завдавати їх) можна розвинути вправами, на стрільбах і тактичних навчаннях, але лише у протиборстві, більш-менш наближеному до реальності, можна навчитися розуміти наміри ворога і давати на них ефективну відповідь.

Однак майстерність необхідна, не лише для контрзаходів: ще більше вона необхідна для початку наступальних дій. Мета бійця (флоту чи армії) у тому, щоб завдати нищівного удару. Щоб це

зробити, необхідно, насамперед, побачити можливість для цього, а по тому моментально відреагувати всіма наявними силами. Така перспектива має бути зрозуміла миттєво; але це розуміння буде марним, якщо слідом за ним не буде вжито відповідних заходів. Проста ілюстрація цього — стрілець із гвинтівкою. Він уважно дивиться у приціл праворуч і ліворуч; його майстерність полягає не в тому, щоб тримати весь час свою ціль під прицілом, оскільки жодній людині це не під силу, а в тому, щоб миттєво побачити, коли ціль на мушці, та одразу натиснути на гашетку. Багато стрільців не влучали в ціль, тому що недостатньо швидко тисли на спусковий гачок.

Хоробрість тісно пов'язана з майстерністю, тому що без хоробрості нервові, розумові та духовні якості людини недостатньо мобілізовані. Хоробрість не означає лише безстрашність, тому що подібне може виникати з недостатнього розуміння ситуації через повільність розуму. Хоробрість — це сильне і разом з тим контрольоване бажання перемогти, яке шукає мету настільки зосереджено, що всі сили тіла та розуму спрямовані на його досягнення, попри небезпеку, дискомфорт та втому. Без хоробрості жоден боєць не може успішно боротися; це справедливо і щодо будь-якої армії чи флоту. Те, що це корисна риса, спрямована на досягнення мети в кулачному бою, можна поставити під сумнів; але людина рідко б'ється заради самої бійки, частіше це буває заради якоїсь благородної мети, наприклад, захисту своїх дружини і дітей. Я навів приклад кулачного бою лише тому, що він найкраще ілюструє розвиток у людині здатності боротися.

Попри те, чи вважаємо, що хоробрість у звичайній бійці гідна похвали, чи ні, ми маємо визнати, що у битві це найвища особиста риса, бо без неї сила зникає, а майстерність підводить. У багатьох поєдинках, особливо за участю непідготовлених людей, перемогу здобували не тому, що той, хто програв, помер або був фізично виснажений, а тому, що його хоробрість або моральний стан були зведені до такого рівня, коли він не хотів або не міг більше битися. Він, власне, сказав собі: «Я вже змучений, який сенс далі битися? Чим довше я воюю, тим гірше мені буде». З цієї причини у підготовці всіх бійців, як окремих людей, так і рядових армії та флоту, більша частина навчання присвячена фор-

муванню саме хоробрості. Мистецтво тренера, з одного боку, та командування, з іншого, присвячені *заохоченню* хоробрості у бійцях.

Під час двою тільки кулаками та руками рідко з'являлася можливість — у разі, якщо потрібно досягти якоїсь мети чи завдати супротивникові допомоги своєї, — досягти результату. Поки використовувалися лише такі засоби, противник зберігав свободу рухів і міг відступити чи зміститися праворуч або ж ліворуч, щоб зменшити силу удару чи зовсім уникнути його. Тому хтось робив спробу схопити свого супротивника і зменшити свободу його дій, щоб удари не можна було ні пом'якшити, ні уникнути їх. На якомусь етапі боротьби один із супротивників зазвичай хапав іншого і намагався кинути його на землю, щоб той не зміг ані завдавати ударів, ані ухилитися від них. Коли безпорадний суперник лежить на землі, переможець може завдати ударів з найбільшою силою доти, доки його жертва не підкориться; а в деяких випадках переможець здобуває можливість схопити суперника за горло та задушити. Аналоги цього спостерігаємо в багатьох військових операціях флотів і армій, у яких одна сторона здобула можливість обійти або оточити противника, або загнати його в такі умови, у яких свобода дій опонента так обмежена, що робить його практично безпорадним.

Іноді в поєдинку між двома людьми один учасник сутички шукає порятунку, а інший переслідує його. Якщо втікач спритніший за свого переслідувача, він може врятуватися; але якщо він не настільки швидкий, то приречений на знищення, тому що переслідувач, напевно, нападе на нього ззаду, з напрямку, в якому той, хто тікає, не може дати відсіч, і тому втікач отримуватиме удари, не маючи змоги хоч якось відповідати. Аналогічно під час боїв армій чи флотів — одна сторона зазвичай відступає. Якщо вона здатна відступати зі швидкістю більшою, ніж швидкість просування ворога вперед, вона відійде в безпечне місце; якщо ж вона не може відступати з такою швидкістю, то приречена на поразку, тому що ворог, який переслідує її, може завдати їй значної шкоди з невеликим ризиком для себе.

Інша небезпека відступу, яка стосується як окремих людей, так і флотів та армій, полягає в тому, що хоробрість або бойовий